

Станкевич Ю.Ю.,
*аспірант, ДВНЗ “Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана”*

ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ ДЖЕРЕЛ ОТРИМАННЯ ДОХОДІВ СУЧАСНОГО ДОМОГОСПОДАРСТВА

У статті розглянуто різні підходи до трактування поняття “дохід домогосподарства”. Проаналізовано основні джерела отримання доходів домашніми господарствами. Визначено особливості матеріального становища українських сімейних домогосподарств.

In this article different approaches to the concept of “the household income” was considered. The basic sources of receiving income of household were analyzed. Also the features of the financial situation of Ukrainian family’s household were determined.

На сучасному етапі розвитку української економіки особливої актуальності набуває питання зміцнення усіх секторів фінансової системи та підвищення ефективності її функціонування. Вітчизняний економіст О.Р. Романенко, структуруючи фінансову систему за її основними суб’єктами, виділяє такі компоненти у її будові як загальнодержавні фінанси, фінанси суб’єктів господарювання, фінанси домогосподарств [7, с. 22]. Серед зазначених суб’єктів саме розвиток домогосподарства найбільше впливає на добробут населення, на формування поведінки людей і на демографічну ситуацію в країні.

Основним критерієм визначення матеріального становища домашніх господарств є рівень їх доходів, на динаміку й структуру яких впливає ціла низка чинників, що характеризують політичну й соціально-економічну ситуацію в країні. Так, у перші роки незалежності нашої держави рівень доходів домогосподарств був надзвичайно низьким. До основних причин такої ситуації можна віднести:

- глибоку економічну кризу та поступове становлення ринкових відносин;
- гіперінфляцію;

– затримки або взагалі заборгованість з виплати заробітної плати тощо.

Такі обставини суттєво знижували реальні доходи сімей. Сьогодні процес формування доходів домогосподарства є складним явищем не тільки за своїм економічним змістом та призначенням, а й за джерелами створення. Причому ця складність значно посилилася з подальшим розвитком ринкових відносин. Тому аналіз матеріального становища українських домогосподарств є актуальною проблемою для сьогодення. Такий інтерес пояснюється тим фактом, що частина доходів, яка залишається у розпорядженні членів домогосподарства після сплати податків виступає основним джерелом, що визначає величину споживання та заощадження у межах домашнього господарства.

Незважаючи на підвищений інтерес науковців до вивчення сутності домогосподарства, особливостей формування його доходів, ця тема залишається малодослідженою в економічній літературі. Серед вчених, які займаються розглядом цієї проблематики, можна виділити: А. Сурінова, С. Панчишина, М. Махсма, І. Осипова, О. Осауленко тощо. Незначна кількість досліджень не відповідає тій ролі, яку на цьому етапі економічного розвитку нашої країни відіграють домогосподарства та їх внесок у розвиток економіки країни.

Тому головним завданням статті є комплексний аналіз основних джерел формування доходів домашнього господарства. Таке дослідження буде сприяти кращому розумінню сутності фінансів домогосподарств, які є одним із головних компонентів у фінансовій системі країни.

Сьогодні в економічній літературі ще не склалося єдиного підходу до визначення поняття “дохід” або “доходи домогосподарства” (населення). Так, наприклад, відомий англійський економіст Дж. Хікс запропонував таке визначення: “Дохід – максимальна кількість засобів, які можна витратити протягом певного періоду часу при умові, що, відповідно до очікувань, капітальна вартість (у грошовому вираженні) майбутніх надходжень буде залишатися незмінною” [9, с. 291]. У монографії С. Панчишина доходи населення розглядаються як “сукупність грошових коштів і натуральних надходжень, які домогосподарства отримали за певний період” [1, с. 8].

Відомий німецький економіст та статистик Петер фон дер Ліпше визначає дохід домогосподарства як суму, яку домашнє господарство може витратити, не зменшуючи реальну вартість свого майна [3, с. 459], а російський економіст В. Жеребін під доходами домогосподарства розуміє частину та відповідну їй

вартість продукту, що отримують домашні господарства внаслідок їх економічної діяльності [2, с. 37].

На основі аналізу запропонованих визначень, ми вважаємо, що під доходами домогосподарства можна розуміти частину національного доходу, який створюється членами домогосподарства й передбачає усю сукупність фінансових та натуральних ресурсів, якими вони можуть розпоряджатися для власного споживання та заощадження.

Поряд із великою кількістю підходів щодо визначення сутності поняття доходів домогосподарства існують різні погляди щодо визначення їх структури. Вітчизняний дослідник М. Махсма виділяє грошові, загальні та сукупні доходи домашнього господарства. Під грошовими доходами вчений розуміє доходи, що складаються з заробітної плати, пенсії, стипендії, доходів від підприємницької діяльності, від продажу сільськогосподарської продукції, від власності, всіх видів грошової допомоги, аліментів тощо. До загальних доходів, крім перерахованих статей, він включає вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства, пільги та субсидії на оплату житлово-комунальних послуг, грошовий еквівалент допомоги від родичів. Сукупні ресурси домогосподарств, на думку вченого, формуються із загальних доходів і використання заощаджень, позик та повернутих домогосподарствам боргів [6, с. 48].

Російська дослідниця Н. Манохіна розрізняє грошовий та валовий доходи домашніх господарств. Під грошовим доходом вона розуміє обсяг грошових засобів, що присутній у домогосподарстві для забезпечення своїх витрат, створення збережень без залучення раніше заощаджених засобів, позичок, кредитів. Валовий дохід – це сума грошових доходів вартості натуральних надходжень продуктів харчування, а також наданих у натуральному вираженні дотацій та пільг [5, с. 29].

Існують різні джерела утворення доходів домашніх господарств. Їх класифікація залежить від багатьох чинників. Сьогодні в економічній літературі виділяють такі класифікаційні ознаки: за регіональним походженням, за економічним походженням, залежно від надійності надходження, від частоти надходжень та інші. Кожен із цих чинників відображає лише певну сторону механізму формування доходів домогосподарства, тому, ми вважаємо, що при визначенні джерел формування доходів потрібно враховувати всі можливі шляхи отримання прибутку або пільг. Адже лише такий комплексний підхід може дати цілісну та достовірну картину про основні джерела доходів сучасних українських домогосподарств. Отже, ми ви-

діляємо такі шляхи, за допомогою яких сімейні домогосподарства отримують доходи.

Заробітна плата – є найбільш суттєвим джерелом доходів для більшості людей і не тільки для українців. У ринковій економіці розвинутих країн заробітна плата становить до 70 % доходів, а в умовах перехідної економіки – близько 30 % потреб домогосподарства забезпечується за рахунок зарплатні, що отримана за основним місцем роботи [4, с. 55]. У структурі доходів українських домогосподарств частка заробітної плати постійно збільшується: у 2000 році вона становила 37,1 %, а у 2006 р. – 42,8 %. Отже, простежується підвищення значення заробітної плати у сукупності доходів домогосподарств. Проте її рівень українській економіці є незначним, порівняно з провідними країнами світу. Наприклад, у Великій Британії заробітна плата у сукупних доходах домогосподарств становить 65 %, Німеччині – 64 %, Італії – 52 %, США – 53 %, Японії – 69 %, Франції – 58 % [1, с. 8].

В Україні рівень заробітної плати суттєво відрізняється за регіонами та галузями господарства. Наприклад, за офіційними даними, середньомісячна номінальна заробітна плата у Києві у 2006 році становила 1729 грн. – це найвищий показник у країні, у Тернопільській області такий показник вдвічі менший і становить 727 грн. У 2006 році найбільша офіційна заробітна плата була у працівників авіаційного транспорту та фінансистів 2053 грн. та 2050 грн. відповідно, найменша у сільському господарстві – 581 грн. [8, с. 392-411].

Трансферти – доходи домогосподарств, які вони отримують від інших домогосподарств (допомога родичів, грошові перекази з-за кордону, аліменти), держави (пенсії, стипендії, допомога з безробіття, у зв'язку з народженням та вихованням дитини, тимчасовою непрацездатністю, призначення премій та грантів, допомога для переселенців), різного роду соціальних фондів (дотації на путівки в санаторії, будинки відпочинку, дитячі табори) тощо. Частка соціальних трансфертів постійно збільшується: від 23,3 % у 2000 році до 30,8 % у 2006 році [10, с. 411]. Поряд із позитивними моментами трансфертів (зростання матеріальних доходів членів домашніх господарств) існують і негативні, серед яких можна виділити збільшення податків та зниження стимулів до праці.

Доходи від підприємницької діяльності та самозанятості – передбачають прибуток від індивідуальної трудової та підприємницької діяльності домогосподарств, до якої можна віднести надання різного роду послуг (ремонт та пошив одягу, взуття,

комп'ютерний набір текстів, викладацьку діяльність, ремонт квартир, побутової техніки, транспортні перевезення тощо), торгівлю (продаж власноруч виготовлених товарів, торгово-посередницьку діяльність та продаж товарів, що були накопичені раніше) та сімейний бізнес. У 2006 році у сукупній структурі ресурсів домогосподарств такі доходи становили 4,6 %, що дещо більше ніж у 2000 – 2,4 % [10, с. 411]. Такі цифри свідчать про адаптацію українців до ринкової економіки, а також про розширення видів та масштабів індивідуальної трудової діяльності.

Доходи від продажу сільськогосподарської продукції – дохід від продажу продуктів рослинництва та тваринництва, що вирощені членами домогосподарства (міськими чи селянськими) на власній земельній ділянці. У 2006 році їх частина становила 3,8 %, порівняно з 5,3 % у 2000 році [10, с. 411]. Таке зменшення відбулося внаслідок збільшення частки заробітної плати у структурі доходів, яка характеризує зростання матеріального становища пересічного українця, а також неможливості окремих домогосподарств конкурувати на ринку з великими підприємствами, що працюють в аграрній сфері.

Доходи від власності – доходи від володіння цінними паперами (наприклад, облігації, акції, векселя тощо) та банківських депозитів (поточні та строкові вклади, ощадні та депозитні сертифікати). До такого виду доходів зараховують прибуток отриманий від передачі в оренду житлової площі, дач, земельних ділянок, інструментів, автомобілів. Доходи від власності не передбачають безпосереднього застосування праці, але створюють значну фінансову підтримку для економічного зміцнення домогосподарств.

Також до джерел отримання доходів домогосподарства можна зарахувати такі: виграші в лотереї, спонсорську допомогу, страхові виплати, грошові позики, спадщину тощо. До особливого виду отримання доходів домогосподарства можна віднести “невидимий” дохід. Він передбачає витрати держави на охорону здоров'я, освіту, пільги на товари та послуги, якими користуються члени домашнього господарства. Визначити вартість спожитих таким чином товарів та послуг дуже важко. Для домогосподарства використання таких послуг є значною економією дохідної частини сімейного бюджету та збільшенням грошових ресурсів для інших потреб.

Характеризуючи основні види доходів домогосподарств, слід зазначити, що останні суттєво відрізняються за частотою надходжень. Серед них можна виділити:

- 1) постійні (заробітна плата, пенсії, стипендії тощо);

2) періодичні (доходи від володіння цінними паперами, гонорари);

3) випадкові (лотерейні виграші).

За надійністю надходжень розрізняють такі види доходів домашніх господарств:

1) гарантовані (пенсії);

2) умовно-гарантовані (заробітна плата);

3) негарантовані (гонорари, комісійні винагороди).

Потрібно зауважити, що перераховані джерела формування доходів домогосподарств належать до офіційних або легальних. Поряд з ними в процесі переходу до ринкової економіки виникли також тіньові та кримінальні доходи домашніх господарств. Їх частина не тільки не розраховується Державним комітетом статистики, але й не включається при формуванні фінансових ресурсів держави.

За даними, що враховують офіційні та тіньові доходи, у 2006 році середньомісячний дохід середнього домогосподарства в Україні в цілому виріс на 37 % та склав приблизно 480 доларів. Проте, якщо в 2004 році різниця між домогосподарством з високим рівнем доходу та низьким становила 7 разів, то протягом 2006 року вона збільшилась до 11 разів [2].

Доходи домогосподарств є найкращим інструментом для виміру добробуту населення. Ринкова економіка орієнтує домашні господарства на підвищення свого матеріального становища, у першу чергу за рахунок збільшення трудової активності, ініціативи, підприємливості. Поряд з цим держава бере на себе підтримку соціально незахищених груп населення, які потребують державних гарантій у забезпеченні їх мінімальних потреб.

Таким чином, доходи домогосподарств суттєво впливають на матеріальне становище українських сімей, а також посідають значне місце у фінансовій системі. Тому, ми вважаємо, що першочерговими завданнями уряду повинні стати:

1) розробка заходів щодо зниження частки тіньових та кримінальних доходів;

2) створення сприятливої нормативно-правової бази для функціонування домогосподарств.

Саме такі заходи, на нашу думку, призведуть до збільшення офіційних доходів домогосподарств та зміцнення фінансової системи нашої країни в цілому.

Література

1. Доходи на заощадження в перехідній економіці України / За ред. С. Панчишина та М. Савлука. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 406 с.
2. Уровень жизни населения: основные категории, характеристики и методы оценки / В.М. Жеребин, А.Н. Романов. – М.: ЮНИТИ, 2002. – 592 с.
3. Лишпе фон П. Экономическая статистика. – Штутгарт, ФСУ ФРГ, 1995. – Т. 1. – 629 с.
4. Манохина Н.В. Домохозяйство как субъект экономических отношений. – Саратов: СГСЭУ, 2001. – 112 с.
5. Манохина Н.В. Финансовое состояние домашних хозяйств как экономического субъекта // Финансы. – 2002. – № 9. – С. 29 – 31.
6. Махсма М. Доходи і витрати домогосподарств України // Економіка і управління. – 2002. – № 2. – С. 47 – 53.
7. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 312 с.
8. Статистичний щорічник України за 2006 рік / Держкомстат України; За ред. О.Г. Осауленко. – К.: Вид-во “Консультант”, 2007. – 551 с.
9. Хикс Дж. Стоимость и капитал: Пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. ст. Р. М. Энтова. – М.: Прогресс, 1993. – 487 с.
10. <http://itware.com.ua/pr/15411/>